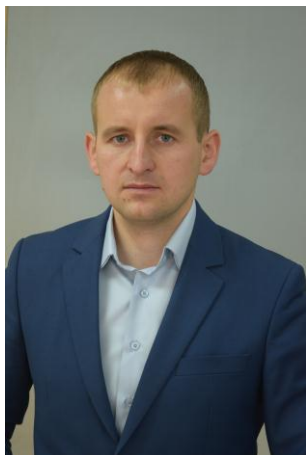

УДК 340.1

Вознюк Андрій Андрійович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСУДНІСТЬ ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 255, 257, 258³, 260 КК УКРАЇНИ

У статті розкрито зміст осудності як ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України. Встановлено, що у визначенні суб'єкта злочину, яке передбачене ч. 1 ст. 18 КК України, відсутня вказівка на обмежену осудність. З огляду на це, запропоновано декілька варіантів вирішення проблеми.

Ключові слова: осудність, неосудність, обмежена осудність, злочинне об'єднання, суб'єкт злочину.

У ст. 3 Конституції України задекларовано, що безпека людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей на рівні з її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також недоторканністю.

З огляду на це, протидія злочинам, що посягають на громадську безпеку, має бути одним із найбільш пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади, у першу чергу – правоохоронних та судових. З метою оптимально ефективного забезпечення кримінально-правової охорони усіх членів суспільства в Особливій частині КК України виокремлено спеціальний розділ IX «Злочини проти громадської безпеки», у якому однією із найбільших загроз для громадської безпеки визнано злочинні організації, банди, терористичні групи, терористичні організації, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, кримінальна відповідальність за створення та участь у яких передбачена ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

Вагомим внеском у розроблення проблематики кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них є дослідження українських учених: Ю. В. Абакумової, Д. П. Альошина, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. В. Бедриківського, Ф. Г. Бурчака, В. В. Василевича, О. В. Головкина, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, С. В. Дьоменка, В. П. Ємельянова, С. О. Єфремова, Г. П. Жаровської, З. А. Загиней, І. В. Іваненка, О. О. Кваші, О. Ф. Ковітіді, М. Й. Коржанського, М. В. Корнієнка, Б. В. Лизогуба, Є. К. Марчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, А. М. Мельникова, В. О. Навроцького, Г. В. Новицького, М. І. Панова, В. А. Робака, А. В. Савченка, П. Ф. Тельнова, В. В. Ткаченко, В. П. Тихого, І. К. Туркевич, В. І. Тютюгіна, В. В. Українця, Є. В. Фесенка, М. І. Хавронюка, Р. Л. Чорного, С. Д. Шапченка, Р. М. Яновича, Н. М. Ярмиш тощо.

У роботах указаних учених розглянуто багато проблем кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них, а також подано пропозиції щодо їх вирішення. Однак, незважаючи на численні дослідження, залишається велика кількість концептуальних проблем, які потребують свого вирішення з метою підвищення ефективності застосування кримінального законодавства у протидії злочинним об'єднанням, зокрема це проблеми осудності як ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України.

У зв'язку з цим метою статті є дослідження осудності як ознаки суб'єктів створення злочинних об'єднань та участі в них.

Однією з умов притягнення до кримінальної відповідальності учасників злочинних об'єднань є необхідність визнання їх суб'єктами злочину.

Згідно з ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність. Виходячи з цього положення, однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину є його осудність.

Учасник злочинного об'єднання може бути притягнений до кримінальної відповідальності лише у тому разі, коли відповідатиме вищезазначеним обов'язковим ознакам суб'єкта злочину. Якщо ж йому не характерні такі ознаки, або хоча б одна з них, то виникають підстави для застосування інших кримінально-правових заходів. У разі якщо він учинив суспільно небезпечне діяння у стані неосудності – це можуть бути примусові заходи медичного характеру. Скоєння ним суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є підставою для застосування примусових заходів виховного характеру. Якщо ж, будучи уповноваженою особою, він учиняє злочин від імені та в інтересах юридичної особи – мають місце підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, передбачених розділом XIV¹ КК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час учинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Водночас неосудна особа не може бути суб'єктом злочину, а відтак і підлягати кримінальній відповідальності, оскільки у ч. 2 ст. 19 КК України зазначено те, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час учинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

Якщо з осудністю та неосудністю все зрозуміло, то з обмеженою осудністю ситуація дещо складніша. Серед ознак суб'єкта злочину немає вказівки на те, що він може бути обмежено осудною особою. Однак відповідно до ч. 1 ст. 20 КК України підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час учинення злочину через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

Тобто склалася парадоксальна ситуація: суб'єктом злочину є осудна особа, однак особа, визнана обмежено осудною, також підлягає кримінальній відповідальності. Цілком очевидно, що, незважаючи на відсутність у ч. 1 ст. 18 КК України безпосередньої вказівки на обмежено осудних осіб, суб'єктом злочину може бути як осудна, так і обмежено осудна особа.

З огляду на це, обмежену осудність слід розглядати у двох аспектах: як самостійну категорію та таку, що охоплюється осудністю.

Здебільшого обмежену осудність вважають різновидом осудності [1, с. 128; 2, с. 11–12; 3, с. 168; 4, с. 100–101]. Співвідношення обмеженої осудності з осудністю та неосудністю Т. М. Приходько пропонує уявити за допомогою філософської категорії частини і цілого, де осудність є цілим, а обмежена осудність – це її частина, тобто обмежена осудність охоплюється осудністю [4, с. 100–101]. Однак, якщо обмежена осудність – лише частина осудності, то яка ж тоді її друга частина? Очевидно, що таке співвідношення є не зовсім логічним.

Тож пропонуємо дещо інший варіант вирішення проблеми. Осудність, про яку йдеться у КК України (окрім випадків, коли під нею розуміють і обмежену осудність),

слід назвати повною осудністю, а обмежену осудність – частковою. З огляду на це, осудність можна було б поділити на два види: повну та часткову (обмежену). Водночас під осудністю слід було б розуміти як повну, так і часткову осудність. У такому разі цей узагальнюючий термін найбільш повно виконував би свою функцію у визначенні суб'єкта злочину. Однак така позиція нині не відображена в нормах КК України.

Другим способом вирішення проблеми може бути уточнення визначення суб'єкта злочину у ч. 1 ст. 18 КК України вказівкою не лише на його осудність, але й обмежену осудність. Таку пропозицію вже висловлювали в юридичній літературі, зокрема Н. А. Орловська пропонувала суб'єктом злочину вважати особу, яка вчинила злочин у стані осудності або обмеженої осудності [2, с. 15].

Ще один шлях вирішення проблеми полягає у застосуванні вироблених наукою правил тлумачення кримінально-правових норм. Осудність як ознаку суб'єкта злочину в ч. 1 ст. 18 КК України слід тлумачити розширено і розглядати її в широкому розумінні як таку категорію, що включає і обмежену осудність. Водночас ч. 1 ст. 18 КК України слід тлумачити системно, а тому під час встановлення змісту цієї норми враховувати і положення ч. 1 ст. 20 КК України про обмежену осудність.

У злочинному об'єднанні можуть бути як осудні, так і обмежено осудні чи неосудні особи. У зв'язку з цим слід зауважити, що мінімальний кількісний склад його учасників має бути осудним або обмежено осудним. Водночас інші особи, що беруть участь у ньому, можуть бути неосудними. Наприклад, для констатації факту існування злочинної організації є вимога про наявність принаймні п'ятьох суб'єктів злочину – осудних чи обмежено осудних осіб, водночас кількість неосудних осіб із решти учасників необмежена.

Осудність та обмежена осудність полягає в можливості особи різною мірою (повністю чи частково) усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Водночас саме усвідомлення, очевидно, означає розуміння їхнього змісту, а отже – протиправності та суспільної небезпеки.

У випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК України, це розуміння суб'єктом факту створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництва такою організацією, або участі у ній, або участі у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організації, керівництва чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп.

Зазначена ознака суб'єкта злочину, передбаченого ст. 257 КК України, полягає в розумінні ним того, що він організовує озброєну банду з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі.

У разі вчинення злочину, передбаченого ст. 258³ КК України, осудність та обмежена осудність полягають у розумінні суб'єктом змісту таких діянь, як створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Стосовно злочину, передбаченого ст. 260 КК України, осудність чи обмежена осудність полягає в розумінні того, що він створює не передбачене законом України воєнізоване або збройне формування, бере участь у його діяльності, керує ним, фінансує його, постачає йому зброю, боєприпаси, вибухові речовини чи військову техніку, бере участь у складі цих формувань під час нападу на підприємства, установи, організації чи на громадян. Аналогічні погляди на ознаку осудності висловлювали В. А. Робак [5, с. 118] та І. С. Шапкін [6, с. 135–136].

Крім усвідомлення змісту вчинюваного діяння, учасники зазначених діянь повинні володіти здатністю керувати ними.

Таким чином, осудність суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає у тому, що вони повною мірою чи частково усвідомлювали свої суспільно небезпечні дії, передбачені вказаними статтями, та керували ними на момент учинення злочину.

При цьому змістом усвідомлення має охоплюватись факт існування певного злочинного об'єднання та вчинення певного діяння, пов'язаного з ним, яке визнається злочинном – створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому, сприяння йому тощо.

У судовій практиці мають місце випадки, коли у злочині, вчиненому учасниками злочинного об'єднання, беруть участь неосудні особи. Відтак виникає питання щодо можливості визнання злочину, учиненого у певній формі співучасті, у тих випадках, коли до мінімального кількісного складу злочинного об'єднання входять неосудні особи.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне погодитися з позицією вчених, які вважають, що співучасть можлива лише за наявності суб'єктів злочину [7, с. 10; 8, с. 11; 9, с. 6]. Слушні аргументи з цього приводу наводить М. І. Хавронюк, зазначаючи, що ця позиція є більш правильною. По-перше, тому, що, наприклад, особа, яка є неосудною, не може ставитися до вчинення злочину умисно (вона взагалі до нього ніяк не ставиться), а просто спільна участь у вчиненні злочину і за КК Росії, і за КК Білорусі ще не є співучастю у злочині; такою співучастю є умисна спільна участь у вчиненні злочину [10, с. 119]. По-друге, і в КК Росії, і в КК Білорусі, і в КК України йдеться про спільну участь у вчиненні злочину. Якщо ж особа не усвідомлює (унаслідок неосудності чи певного віку), що нею спільно з іншими вчинюється саме злочин, можна говорити, скажімо, про спільне вчинення певних дій, але не про спільну участь у вчиненні злочину. По-третє, особу, яка не є суб'єктом злочину, можна умовно прирівняти до засобу (чи знаряддя), використання якого не може характеризуватися поняттям «спільна участь», бо воно є лише використанням. До речі, у КК Молдови прямо вказується на те, що співучасники повинні мати ознаки суб'єкта злочину [10, с. 119].

Ю. В. Баулін відмічає той факт, що у літературі вже з'явилися коментарі, згідно з якими для співучасті достатньо лише одного суб'єкта злочину, який учиняє умисний злочин щонайменше з однією особою, не обов'язково суб'єктом злочину. Така пропозиція, на думку вченого, може розглядатися лише як рекомендація щодо зміни поняття співучасті у майбутньому, але вона прямо суперечить чинному КК. Положення закону про те, що співучасниками можуть бути лише суб'єкти злочину, ставить ряд нових запитань щодо кримінально-правової оцінки виконання об'єктивної сторони відповідного злочину особами, які згодом не визнаються суб'єктами цього злочину. Наприклад, як кваліфікувати дії підбурювача чи пособника, які не усвідомлювали, що особа, яку вони схилили до вчинення злочину чи сприяли їй у вчиненні цього злочину, не досягла віку, з якого вона може підлягати кримінальній відповідальності за даний злочин, або згодом було встановлено, що на момент учинення відповідного суспільно небезпечного діяння вона перебувала у стані неосудності? На його думку, найкращим варіантом відповіді на це запитання є позиція М. С. Таганцева, який вважав, що зазначені дії повинні розглядатися як дії опосередкованого «виконавця» [11, с. 109–110].

П. Ф. Тельнов наводить такі аргументи з приводу того, що співучасть у злочині неможлива при одному суб'єкті. По-перше, під особами, про які згадується в будь-яких статтях Особливої частини КК, слід розуміти осудних осіб, які досягли мінімального для кримінальної відповідальності віку. По-друге, співучасть утворюється із діянь не менше двох суб'єктів злочину. По-третє, у діяннях одного суб'єкта, вчинюваних спільно з мало-

літніми або неосудними, немає узгодженого винного посягання двох або більше осіб на охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, а тому немає необхідних об'єктивних і суб'єктивних ознак, які обумовлюють підвищення суспільної безпеки та караності групових злочинів. Хоча при цьому вчений відмічає, що діяння винного, що досягає злочинної мети руками малолітніх чи неосудних, можуть інколи спричинити об'єктивно більш тяжку шкоду, чим зусилля однієї особи [12, с. 24–25].

Не випадково Р. Л. Чорний стверджує, що у випадку, коли до банди входять неосудні особи, що не здатні усвідомлювати фактичний характер своїх дій або керувати ними, неможливо говорити про їх попередню зорганізованість, єдність намірів та найголовніше – спільність у вчиненні злочинів, так як людина не усвідомлює того, що разом з іншими особами вчиняє дії, спрямовані на досягнення єдиного суспільно небезпечного результату, котрий охоплюється умислом усіх членів банди [13, с. 133–134].

Таким чином, підтримуючи позицію вчених щодо неможливості співучасті у злочині у разі вчинення його декількома особами, з яких лише одна особа відповідає ознакам суб'єкта злочину, можна зробити висновок, що злочин не можна визнати таким, що вчинений у складі того чи іншого злочинного об'єднання, якщо до його мінімального кількісного складу входять особи, які не визнаються суб'єктами злочину.

Отже, на підставі аналізу положень про суб'єкта злочину встановлено, що ним може бути не лише осудна, але й обмежено осудна особа. Однак у визначенні суб'єкта злочину, яке передбачене ч. 1 ст. 18 КК України, відсутня вказівка на обмежену осудність. З огляду на це, запропоновано декілька варіантів вирішення проблеми: 1) терміном «осудність» позначати такі її види, як повна та часткова (обмежена); 2) уточнити визначення суб'єкта злочину у ч. 1 ст. 18 КК України вказівкою не лише на його осудність, але й на обмежену осудність; 3) осудність як ознаку суб'єкта злочину в ч. 1 ст. 18 КК України тлумачити розширено і розглядати її в широкому розумінні як таку категорію, що включає і обмежену осудність.

Осудність суб'єктів злочинів, передбачених ст. 255, 257, 258³, 260 КК України, полягає у тому, що вони повною мірою чи частково усвідомлювали свої суспільно небезпечні дії, передбачені вказаними статтями, та керували ними на момент учинення злочину.

При цьому змістом усвідомлення має охоплюватись факт існування певного злочинного об'єднання та вчинення певного діяння, пов'язаного з ним, яке визнається злочином – створення злочинного об'єднання, керівництво ним, участь у ньому, сприяння йому тощо.

Підтримуючи позицію вчених щодо неможливості співучасті у злочині у разі вчинення його декількома особами, з яких лише одна особа відповідає ознакам суб'єкта злочину, зроблено висновок, що злочин не можна визнати таким, що вчинений у складі того чи іншого злочинного об'єднання, якщо до його мінімального кількісного складу входять особи, які не визнаються суб'єктами злочину.

Список використаних джерел

1. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / П. С. Матишевський. — К. : А.С.К., 2001. — 352 с.
2. Орловська Н. А. Осудність та її види (Порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: (12.00.08) / Орловська Н. А. ; Одеська національна юридична академія. — Одеса, 2001. — 20 с.
3. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Зайцев Олексій Володимирович. — Х., 2006. — 207 с.
4. Приходько Т. М. Проблема обмеженої осудності в кримінальному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Приходько Тетяна Миколаївна. — К., 2001. — 216 с.

5. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Робак Володимир Анатолійович. — К., 2008. — 259 с.

6. Шапкін І. С. Кримінальна відповідальність за створення стійких злочинних об'єднань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І. С. Шапкін. — З., 2013. — 247 с.

7. Альошин Д. П. Кримінальна відповідальність за розкрадання, вчинені у співучасті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 « Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. П. Альошин. — Х., 2003. — 19 с.

8. Гуторова Н. О. Вчинення злочину організованою групою осіб (кримінально-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 « Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. О. Гуторова. — Х., 1996. — 23 с.

9. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська. — К., 2004. — 19 с.

10. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Хавронюк Микола Іванович. — К., 2007. — 557 с.

11. Баулін Ю. В. Деякі принципи новели Загальної частини КК України та проблеми їх застосування / Ю. В. Баулін // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. — 2002. — № 3 (9). — С. 105–111.

12. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / Тельнов П. Ф. — М. : Юрид. лит., 1974. — 208 с.

13. Чорний Р. Л. Бандитизм за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чорний Руслан Леонтійович. — К., 2005. — 236 с.

Вознюк Андрей Андреевич,
кандидат юридических наук, доцент
(Национальная академия внутренних дел)

ВМЕНЯЕМОСТЬ КАК ПРИЗНАК СУБЪЕКТОВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, ПРЕДУСМОТРЕННЫХ СТ. 255, 257, 2583, 260 УК УКРАИНЫ

В статье раскрыто содержание вменяемости как признака субъектов преступлений, предусмотренных ст. 255, 257, 2583, 260 УК Украины. Установлено, что в определении субъекта преступления, которое предусмотрено ч. 1 ст. 18 УК Украины, отсутствует указание на ограниченную вменяемость. Учитывая это, предложено несколько вариантов решения проблемы.

Ключевые слова: вменяемость, невменяемость, ограниченная вменяемость, преступное объединение, субъект преступления.

Voznyuk Andrey Andreevich,
candidate of law sciences, associate professor
(National Academy of the Interior Affairs)

JURISDICTION AS AN INDICATION OF THE PERPETRATOR UNDER ART. 255, 257, 2583, 260 CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article reveals the content of sanity as the features of the subjects of the crimes provided for by article 255, 257, 2583, 260 of the criminal code. It is established that in the definition of the subject of the crime provided part 1 of article 18 of the criminal code of Ukraine, there is no indication of limited sanity. Given this, proposed several solutions to the problem.

Key words: sanity, insanity, limited sanity, criminal Association, the perpetrator.

Надійшла до редколегії 25.04.2017